

Egy XVII. századi etimológiai személynévjegyzék

1. Régi kéziratos munkák, nyomtatott művek jellegzetes sajátága az, hogy ezek margóján, sőt esetleg a sorok közé szorítva, gyakran találunk bejegyzéseket. Ezek a mai könyvekbe írt bejegyzésektől azáltal térnek el, hogy a régi bejegyző általában saját gondolatait, megjegyzéseit írja be a műbe és ez a mű alapszövegéhez viszonyítottan többletet jelent. Ma főleg a tankönyveket látják el ilyen széljegyzetekkel, ám ezek a tankönyv szövegének néhány szavas összefoglalását, vagy egyes sorok, részek lényegének kiemelését képviselik. Szóval a régiéknél az alapszöveghez viszonyítottan „réma”-ként jelentkezett a bejegyzés, a mai kiegészítéseknél a kiegészítésszöveg nem tekinthető „réma”-nak.

Sajnálatos tény, hogy szakemberek (nyelvészek, könyvtörténészek, néprajzkutatók stb.) többnyire csak a közszavaknak, közszavakból álló szövegeknek tulajdonítottak fontosságot, az ilyen margóra vetett vagy sorok közé írt neveknek csak ritkábban. Így sok névadat kikerül figyelmünk sugárkévéjéből, pedig hatalmas mennyiségű név állhatna rendelkezésünkre, ha egyszer összeállítaná valaki a bejegyzett szövegek névgyűjteményét.

Az 1960-as évek során Pataki Vidor ciszterci rendi és Horváth Tibor premontrei rendi szerzetes a magyarországi ősnymtatványok minden bejegyzését kiolvasták. Ez az anyag az OSzK-ban van, de sajnos kiadatlan maradt. Ha valaki venné a fáradságot, ebből feltehetően többszáz névadatot gyűjthetne ki akár csak a XV. századból.

Sajnos a magyarországi ősnymtatványok katalógusa nem közöl bejegyzésadatokat, de egyes kódexkatalógusok, ha nem is a széljegyzetek szövegét, de a possessor-bejegyzéseket megadják, így a CSAPODI CSABA, A „Magyar Codexek” elnevezésű gyűjtemény [K31–K144]. (Bp., 1973.), és a JULIUS SOBKO, *Stredoveke kodexy slovenskey proveniencie*. (Martin, 1981–1986) kiadványok ilyen jellegűek.

Nézzünk példaként egy korai névbejegyzést! Itt van a cseh Státní Knihovná ČR egy kolligátuma, melynek egyik darabja egy kéziratos biblia, amelyben ezt a bejegyzést olvassuk: „Hanc bibliam fecit scribere, *Michael sacerdos filius Georgy de Cluswar* 1423”, de még korábbi ennél a kolligátum második darabjának utolsó levelére és a harmadik darab első levelére beírt „Miscellanea” c. szöveg névadata 1393-ból: „Instrumentum publici *Nicolai Budok* archiepiscopus Colocensis”.

Egyesek talán azért sem fordítottak figyelmet e széljegyzetes névadatokra, mivel az oklevelekben áttekinthetetlen tömegű névadat van és ezek kiadásokban részben el is érhetők. Szerintem az ilyen széljegyzetes névadatok mégsem lebecsülendők, és más névhasználati állapotot tükröznek, mint az oklevelekből előkerülők.

2. Annál is inkább nem lebecsülendők, mivel esetenként egész kis névlajstromok kerülnek bele könyvekbe a lapszélek üres helyeire, vagy üresen maradt lapokra írva.

Ilyen például az az etimológiai-névmagyarázó névjegyzék, amelyről szólni kívánnék most, miután talán kellőképpen ecseteltem a margináliák névadatainak fontosságát. A névjegyzék Medgyesi Pál: Praxis pietatis című munkájának a kötet elején és hátulján üresen hagyott lapjaira íródott a XVII. század elején. A fent említett munka az MTA Könyvtára kéziratára és régikönyv-gyűjteményében található RM I.8° 329 jelzetszám alatt.

2.1. Az általunk tárgyalandó névjegyzék valójában a Káldi-féle 1626-ban Bécsben kiadott Biblia végén nyomtatásban jelent meg először. A mi kéziratos anyagunk ennek a Káldi-Biblia-beli névmagyarázó jegyzéknek a lemásolása és kézíráttal a Medgyesi-kötetbe való illesztése. A jelzett anyag valójában két érdekességgel bír: 1. Az a tény önmagában érdekes, hogy ilyen névjegyzék olyan fontosságú volt, hogy azt kézíratszerűen más hitbuzgalmi vagy vitairatok anyagához kapcsoltnak másolgatni kezdték. Talán más művekbe is bejegyezték, ámbar erről adatunk nincs. Az is érdekes, hogy a katolikus eredetű névmagyarázó jegyzéket református felekezetű szerzőtől származó műbe jegyezték be. 2. A dolog másik érdekessége az, hogy a bejegyző a magyarázatokon időnként módosított.

2.2. A szóban forgó jegyzéknek az eredeti forrástól, tehát a Káldi-féle nyomtatott anyagtól való eltérése a következő:

Az eltérések (1) jelentős része helyesírási különbség, (2) a jelentés másféle szövegezése, (3) sorrendi változás a jelentés megadásában; a magyarázatban szócsere, (4) a Káldi-féle Biblia adatának elhagyása, (5) új névadat felvétele kiegészítve a Káldi-féle szöveget. Legfontosabbnak ez utóbbi névanyagot ítéljük, ezek:

Adria – Gonof3
Amelech – Nyaló nép
Amelec – Király
Antippos – Minden ellen valo
Antipater – Atya ellen valo
Apelles – Bőr nélkül valo
Apollonia – Elveβet, meg veβett
Apollonios – Elveβtō
Caesar – Annya hajából ki mecze[tt]
Cappadocia – Nád Orβág
Carpus – Gyümölcs
Chios – Nyilván vagy nyilt
Cicilia – Teke, Fordított

- Comelius – Erős [zárú ember
- Creta – Húfos ország
- Dalmatia – Hejjában való βin
- Demos – Por [ti. pór]
- Demetrius – Demeter, Sütő ember, Nap rettentő
- Diotrephes – Jupitertől tápláltatva
- Enoch Vagy Henoc – Fel benteltetett
- Epicurrus – Tárjoknak segítője
- Esaías – Urnak segicsege, βovetsége
- Eva v. Heva – Élő, Előknek Anyja
- Evodia – Jo illat
- Foelix – Jo [zerencsés
- Festus – Tíβtes, Urafágos
- Fortunatus – [zerencsés
- Galatia – Tejes Ország
- Hermogenes – Orátorrá βületett
- Iconium – Oszlopi képek
- Julia – Ifjacska, Fiatalka
- Justus – Igaz Tsel, 16 47
- Lacedaemon – Ördög tava
- Laodicea – Napi ítélet
- Libanus – Tömjén
- Lucipher – Világ hozó, Nap hozó
- Melite – Mez folyás
- Mercuritos – kolmárkodással
- Nicodemus – Nép győző
- Nicopolis – Diadalmas város
- Olympas – Menyei Roman 16,25,
- Pamphilia – Szerelmetes
- Presbiter – Vénebb, Öregebb
- Propheta – Jövendő mondo
- Siclus – Pénz neme
- Theophilus – Isten βerető
- Thessalonica – Második győződelem
- Tropher – Dob, Elcsalás

A jelzett többlet-adatokon kívül nem kevésbé érdekes az az eltérés-típus, amikor egy adott jelentést bővít ki a névjegyzék összeállítója. Nézzünk néhány ilyen adatot, ezúttal viszont már pusztán példaként, teljességre semmiképpen sem törekedve:

Alexandria értelmezése a Káldi-biblia szerint: *Sidóul, No, az-az, Nyers, vagy Bo/fz/zontás* – a bemutatott kézirat szerint: *Sidoul, No, azaz, nyers v. boßfontas. Görögül, Deákul, Erös legedelem*

Athenae értelmezése a Káldi-biblia szerint: *Rakás-nélkül-valo* – a bemutatott kézirat szerint: *Ifteni jó kedv*

Cetura értelmezése a Káldi-biblia szerint: *Fü^c-fer-zámokkal fűfőlő, Szépen-illatozo* – a bemutatott kézirat szerint: *Gjökerekkel, aromakkal füstőlő*

Edom értelmezése Káldi szerint: *Verhenyös, piros* – kéziratunkban: *Veres posgás*

2.3. Utoljára, jóllehet talán ezzel kellett volna kezdeni, térjünk ki arra, hogy ki lehetett a nevezett kéziratot névgyűjtemény szerzője.

A névanyagot tartalmazó utolsó lapon látunk egy nevet: *Mészáros Sándor*. A névhez nem kapcsolódik évszám, de az írás duktusából kivehető szerintem, hogy nem egykorú vagy viszonylag egykorú bejegyzés; valószínűleg a XVIII. század végéről vagy még későbből származik.

Egy másik igen halványan kirajzolódó név olvasható a címlap közepén a sor közepére nyomtatott *ugyan* szó két oldalán, ami a következő lapon látható címlapon apró pontokból álló vonalak segítségével leheletszerűen rajzolódik ki: *Stephani Kutasi*. E névbejegyzés szerzőjének vonalvezetése – szinte biztonsággal mondható – azonos a névmagyarázó-jegyzék szerzőjének vonalvezetésével. Itt a névben valamivel díszesebbek a kezdőbetűk. Nevezzük tehát a névetimológiai jegyzéket Kutasi István művének.

Most már nagyobb joggal tehetjük fel a kérdést: ki lehetett a névjegyzék (-másolat) szerzője? Nos, megtaláljuk nevét SZINNYEI Magyar Írók élete c. munkájában ilyenformán: „Kutasi István – A Deákné vásznáról cz. versét (Jeles vigasságot hallani kik kívántok kezdettel, 115 sorból álló versezet) 1683-ból közli Barlai Szabó János a Vasárnapi Újságban (1864. 14.sz. a közlő régkorbéli versezetnek tartja, melyet K. csak lemásolt).” A nevezett szerző STOLL BÉLA bibliográfiájában (Kéziratok énekeskönyvek ...) is megtalálható a 111. tétel alatt.

Bizonytalan viszont a keletkezés évszáma. A kötet, amelybe a névjegyzék belekerül, 1643-ból való. A név alatt alig olvashatóan mintha egy évszám állna: 1724? A keletkezés dátumául ezt aligha tudjuk elfogadni, az évszám, ha ugyan ezt a számot tükrözi, valószínűleg más bejegyző írása: ha Kutasi 1683-ban értékes verses művet írt, ekkor 20–30 éves lehetett, 1724-ben viszont 65 év körülinek kellett lennie; ami ma nem lenne meglepő, de a jelzett korban eléggé elképzelhetetlen.

BÜKY BÉLA

Bethul.	Szűz leány,
Bezec.	Villámás,
Boanerge?	Menydörgés fia,
Bote.	Ervényben,
Bosor.	Ervény,
Butra.	Ervény,
Cade?	C Szentsejtből való
Canv.	Bizony Nalakinél birtok
Canva.	Buzgó Indulat
Caesar.	Az a ha lábát ki merte
Capernaum.	Szép föld,
Capharnaum.	Megbontással me
Cappadocia.	Nád Ország
Carpus?	Gümmöcs
Carmel.	Környül metélesnél is me
Carv.	Környül metéle Barány
Cedar.	Felereség, Szomorúság
Cedes?	Szenvedés
Cedron.	Megfellelve, So
	Oléha

A Kutasi István-névjegyzék egy lapja